

814113
К12

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ
ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА І ЯНКІ КУПАЛЫ

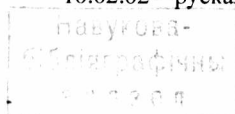
УДК 808.26-541 + 808.2-541

КАВАЛЁНАК
СВЯТЛАНА ВІКТАРАЎНА

СПОСАБЫ ДЗЕЯСЛОЎНАГА ДЗЕЯННЯ І ДЗЕЯСЛОЎНАЕ
СЛОВАЎТВАРЭННЕ Ў БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАХ

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасцях 10.02.01 – беларуская мова,
10.02.02 – руская мова

Мінск, 2008

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

Работа выканана ў адзеле беларуска-рускіх моўных сувязей ДНУ “Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”

Навуковы кіраўнік:

Лукашанец Аляксандр Аляксандравіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
дырэктар інстытута, ДНУ “Інстытут мовы і
літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”

Афіцыйныя апаненты:

Роўда Іван Сямёнавіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
дэкан факультэта,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
філалагічны факультэт

20504179

Гадуйка Людміла Аляксееўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
прарэктар па выхаваўчай рабоце,
УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя
А.С. Пушкіна»

Апаніруючая арганізацыя:

**УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»**

Абарона адбудзецца “26” чэрвеня 2008 года ў 16 гадзін на пасяджэнні Савета па абароне дысэртацый Д 01.43.01 пры ДНУ “Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, д. 1, корп. 2; тэл. 284-18-85, e-mail: inlinasbel@tut.by).

З дысэртацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Аўтарэфэрат разасланы “26” мая 2008 г.

Вучоны сакратар
Савета па абароне дысэртацый
кандыдат філалагічных навук

Н.В. Паляшчук

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

Способы дзеяслоўнага дзеяння (СДД) ужо некалькі дзесяцігоддзяў знаходзяцца пад пастаяннай увагай даследчыкаў, што абумоўлена складанасцю і своеасаблівасцю іх прыроды: сувязю з дзеяслоўнай семантыкай, граматыкай і словаўтварэннем. Нягледзячы на значныя дасягненні ў вывучэнні СДД, да апошняга часу шмат пытанняў застаюцца спірэчнымі і нявырашанымі. Пры супастаўляльным аналізе блізкароднасных моў актуальным з’яўляецца вырашэнне пытання сутнасці СДД, вызначэння ўзаемасувязей паміж тыпамі СДД і іерархіі іх значэнняў. Аспекты ўзаемасувязі СДД з лексіка-граматычнымі катэгорыямі дзеяслова не былі аб’ектам спецыяльнага вывучэння ў беларускай і рускай мовах. Пытанне словаўтваральнага патэнцыялу дзеясловаў пэўных СДД у словаўтваральных гнёздах (СГ) у рускім мовазнаўстве застаецца адкрытым, а ў беларусістыцы не закраналася зусім. У адпаведнасці з гэтым актуальным уяўляецца правядзенне супастаўляльнага даследавання лексіка-семантычных груп дзеясловаў на матэрыяле словаўтваральных гнёзд, што дазволіць больш поўна апісаць іерархію значэнняў СДД, выявіць магчымыя перасячэнні і сумяшчэнні акцыянсартных значэнняў, заканамернасці размеркавання дзеясловаў пэўных СДД па ступенях дэрывацыі ў беларускай і рускай мовах.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі.

Дысертация выканана ў рамках задання “Параўнанне сістэм беларускай і рускай моў і даследаванне асаблівасцей іх функцыянавання ў сучасным грамадстве”, якое ўключана ў Дзяржаўную праграму фундаментальных даследаванняў “Беларуская мова і беларуская літаратура ў гістарычным развіцці і сучасным грамадстве, іх сувязі і ўзаемадзеянне з іншымі мовамі і сусветным літаратурна-мастацкім працэсам (2006-2010)”.

Мэта і задачы даследавання. Асноўнай мэтай дысертцыі з’яўляецца лексіка-граматычная і словаўтваральная характарыстыка значэнняў спосабаў дзеяслоўнага дзеяння ў беларускай і рускай мовах (на матэрыяле бінарных дзеясловаў руху і перамяшчэння).

Для дасягнення мэты ставіліся і вырашаліся наступныя задачы:

- вызначыць сутнасць спосабаў дзеяслоўнага дзеяння ў беларускай і рускай мовах і іерархію іх значэнняў;
- выявіць спецыфіку ўзаемасувязі СДД з іншымі лексіка-граматычнымі катэгорыямі дзеяслова (трывання, пераходнасці, зваротнасці, кратнасці);
- выявіць корпус вытворных дзеясловаў руху і перамяшчэння ў беларускай і рускай мовах, даследаваць спецыфіку ўзаемасувязі словаўтваральнага і акцыянсартнага значэнняў;
- устанавіць месца дзеясловаў руху і перамяшчэння розных СДД у

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

структуры СГ у беларускай і рускай мовах з улікам наступных параметраў: ступень дэрывацыі, акцыянсартнае значэнне, словаўтваральны фармант, граматычная мадэль;

– выявіць словаўтваральныя тыпы, у межах якіх адбываецца ўтварэнне дзеясловаў з пэўным акцыянсартным значэннем, а таксама іх суадноснасць у супастаўляемых мовах.

Аб’ектам даследавання з’яўляюцца невытворныя бінарныя дзеясловы руху і перамяшчэння (8 пар непераходных дзеясловаў і 6 пар пераходных) і іх дзеяслоўныя дэрываты ў беларускай і рускай мовах. Агульная колькасць вытворных дзеясловаў – 2729, з якіх 1314 беларускіх і 1415 рускіх. **Прадмет даследавання** – аспекты ўзаемасувязі спосабаў дзеяслоўнага дзеяння і лексіка-граматычных катэгорый дзеяслова (трывання, пераходнасці, зваротнасці, кратнасці), а таксама суадноснасць словаўтваральных і акцыянсартных значэнняў. Фактычны матэрыял атрыманы шляхам суцэльнай выбаркі з “Глумацальнага слоўніка беларускай мовы” ў 5 тамах (6 кнігах) (Мінск, 1977–1984), “Русско-белорусского словаря” ў 3 тамах (Мінск, 1994), “Марфемнага слоўніка беларускай мовы” А.М. Бардовіча, Л.М. Шакуна (Мінск, 1989), “Словообразовательного словаря русского языка” А.М. Ціханавы ў 2 тамах (М., 1990), “Словаря современного русского литературного языка” ў 17 тт. (М.-Л., 1951–1965).

Выбар аб’екта і прадмета даследавання абумоўлены актуальнасцю параўнальнага вывучэння ўзаемасувязі спосабаў дзеяслоўнага дзеяння і лексіка-граматычных катэгорый дзеяслова, вызначэння суадноснасці словаўтваральных і акцыянсартных значэнняў у беларускай і рускай мовах.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону.

1. У сучасным беларускім і рускім мовазнаўстве спосабы дзеяслоўнага дзеяння з’яўляюцца лексіка-словаўтваральнымі групамі дзеясловаў, аб’яднаных колькасна-часавымі ці спецыяльнымі характарыстыкамі дасягнення выніку. Значэнні СДД уласцівыя як вытворным, так і невытворным дзеясловам.

2. Сістэма СДД у беларускай і рускай мовах мае іерархічную структуру. На ўзроўні лексічнага значэння выяўляецца ўзаемасувязь тэмпаральных і спецыяльна-выніковых СДД, а таксама паміж асобнымі падтыпамі спецыяльна-выніковых СДД. На ўзроўні словаўтваральнага значэння выдзяляюцца сумешчаныя значэнні мнагакратнага ці аднакратнага падтыпаў са спецыяльна-выніковымі СДД і асобнымі падтыпамі тэмпаральных СДД. Вылучаюцца несумешчаныя і сумешчаныя значэнні СДД: першыя аб’ядноўваюць невытворныя і вытворныя дзеясловы, другія – толькі вытворныя.

3. Спосабы дзеяслоўнага дзеяння ў беларускай і рускай мовах выразна падзяляюцца на маркіраваныя і немаркіраваныя паводле граматычнай катэгорыі

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

тывання, а таксама пераходнасці/ непераходнасці, зваротнасці/ незваротнасці і кратнасці/ някратнасці.

4. У сучасных беларускай і рускай мовах словаўтваральныя значэнні пэўнага дзеяслоўнага афікса могуць суадносіцца з адным або рознымі акцыянсартнымі значэннямі. Узаема сувязь словаўтваральных і акцыянсартных значэнняў дазваляе падзяліць словаўтваральныя фарманты на дзве групы паводле здольнасці актуалізаваць сумешчаныя і несумешчаныя значэнні СДД.

5. Утварэнне дзеясловаў розных СДД у беларускай і рускай мовах адбываецца ў межах пэўных граматычных мадэлей і абмежавана валентнаснымі асаблівасцямі фармантаў.

Асабісты ўклад суіскальніка. Дысертация з’яўляецца самастойным даследаваннем, якое праводзілася ў адпаведнасці з пастаўленымі мэтай і задачамі. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертacyjнай працы грунтуюцца на сабраным і сістэматызаваным аўтарам фактычным матэрыяле. Беларускія словаўтваральныя гнёзды пабудаваны аўтарам самастойна.

Апрацаваныя вынікі дысертacyj. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертacyj абмяркоўваліся на пасяджэнні аддзела беларуска-рускіх моўных сувязей ДНУ “Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” (22 красавіка 2008 г.) і прайшлі апрацаванню на наступных навуковых канферэнцыях: III Міжнародная навуковая канферэнцыя “Нацыянальна-культурны кампанент у тэксте і мове” (Мінск, 7–9 красавіка 2005 г.), X Міжнародная Карскі чытанні “Е.Ф. Карскі і сучаснае мовознаўства” (Гродна, 16–17 мая 2005 г.), III Міжнародная навуковая канферэнцыя “Пісьменнік – мова – стыль” (Мінск, 29–30 верасня, 2005 г.), VII Міжнародная навуковая канферэнцыя “Беларуска-рускі супастаўляльны мовознаўства, літаратуразнаўства, культуралогія” (Віцебск, 25–27 красавіка 2006 г.), IX Міжнародная канферэнцыя Камісіі па славянскаму словаўтварэнню пры Міжнародным камітэце славістаў “Функцыянальныя аспекты словаўтварэння” (Мінск, 9–14 кастрычніка 2006 г.), V Міжнародная навуковая канферэнцыя “Мова – літаратура – культура” (да 80-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна) (Мінск, 16–17 лістапада 2006 г.), Міжнародная навуковая канферэнцыя “Межкультурная камунікацыя: тэорыя і практыка” (Мінск, 18–19 кастрычніка 2007 г.).

Апублікаваныя вынікі дысертacyj. Вынікі даследавання прадстаўлены ў 10 публікацыях, з якіх 3 артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях (1,7 аўт. арк.), 1 артыкул у зборніку навуковых прац (0,3 аўт. арк.), 6 матэрыялаў і тэзісаў навуковых канферэнцый (0,89 аўт. арк.). Агульны аб’ём апублікаваных матэрыялаў – 2,89 аўтарскіх аркушаў.

Структура і аб’ём дысертacyj. Дысертация складаецца са спіса ўмоўных абазначэнняў, уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў,

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

заклучэння, бібліяграфічнага спіса, які ўключае спіс выкарыстаных крыніц (181 пазіцыя), спіс публікацый суіскальніка (10 пазіцый), і чатырох далаткаў. Агульны аб'ём дысертацыі – 332 старонкі, асноўны тэкст – 115 старонак, 11 табліц – 33 старонкі, 6 малюнкаў – 6 старонак, бібліяграфічны спіс – 19 старонак, далатак – 159 старонак. У далатках прыводзяцца: 1) 15 беларускіх словаўтваральных гнёзд (85 старонак); 2) 12 табліц (38 старонак); 3) 4 тлумачэнні кадыфікаваных даных, аналізуюмых з дапамогай матрыц (22 старонкі); 4) 8 матрыц (15 старонак).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Ва **Уводзінах** даецца абгрунтаванне выбару тэмы дысертацыйнага даследавання, вызначаецца яе актуальнасць, паказваецца ступень яе распацаванасці ў сусветным мовазнаўстве.

У **агульнай характарыстыцы работы** вызначаецца сувязь работы з навуковымі праграмамі; акрэсліваюцца мэта і задачы даследавання; вылучаюцца аб'ект і прадмет дысертацыйнага даследавання; фармулююцца асноўныя палажэнні, якія выносяцца на абарону; падаюцца звесткі пра асабісты ўклад суіскальніка, апублікаванасць вынікаў даследавання, структуру і аб'ём дысертацыі.

Першая глава **“Спосабы дзеяслоўнага дзеяння: сутнасць і месца ў лексіка-граматычнай катэгорыі дзеяслова”** складаецца з пяці раздзелаў, у якіх разглядаюцца важныя і актуальныя тэарэтычныя пытанні спосабаў дзеяслоўнага дзеяння і іх узаемазвязі з дзеяслоўнымі лексіка-граматычнымі катэгорыямі.

Першы раздзел дысертацыйнага даследавання прысвечаны пытанням узаемаадносін паміж тыпамі СДД, іерархіі іх значэнняў, выяўленню месца значэнняў СДД у семантыцы дзеяслоўнага слова.

У ходзе даследавання было ўстаноўлена, што ў спецыяльных лінгвістычных працах, прысвечаных праблеме вызначэння СДД, найбольш папулярнымі з'яўляюцца два падыходы.

У аснову першага падыходу, прапанаванага польскім лінгвістам С. Агрэлем, былі пакладзены рэгулярныя мадыфікацыі значэнняў, якія ахопліваюць толькі вытворныя дзеясловы. Прадстаўнікі гэтага падыходу (Н.С. Авілава, В.С. Хракоўскі, А.А. Караванаў, Г.Г. Кухцянюка, Б.А. Плотнікаў, П.П. Шуба і інш.) спосабы дзеяслоўнага дзеяння разглядаюць як семантыка-словаўтваральныя групы дзеясловаў, якія ўключаюць толькі фармальна выражаныя мадыфікацыі матывавальнага дзеяслова.

Прадстаўнікі другога падыходу (Ю.С. Маслаў, Э. Кашмідэр, А.У. Бацдарка, А.В. Ісачанка, А.М. Сакалоў, П.С. Сігалаў, М.А. Шалякін,

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

М.Д. Фядзіска і інш.) да спосабаў дзеяслоўнага дзеяння адносяць пэўныя асаблівасці лексічных значэнняў усіх дзеясловаў, не абавязкова выражаных словаўтваральнымі марфемамі. Згодна з гэтым падыходам, спосабы дзеяслоўнага дзеяння ўяўляюць сабой семантычныя групы дзеяслоўнай лексікі, якія фарміруюць невытворныя дзеясловы (нехарактарызаваныя СДД), вытворныя дзеясловы (характарызаваныя СДД), а таксама вытворныя і невытворныя дзеясловы (непаслядоўна характарызаваныя СДД).

У дысертцыі ў якасці азначэння спосабаў дзеяслоўнага дзеяння прапануецца наступнае: спосабы дзеяслоўнага дзеяння – гэта лексіка-словаўтваральныя групкі дзеясловаў, аб’яднаныя колькасна-часавымі ці спецыяльнымі характарыстыкамі дасягнення выніку.

Значэнні СДД уласцівыя як вытворным, так і невытворным дзеясловам (ахопліваюць усю дзеяслоўную лексіку). Дзеяслоўная семантыка разнастайная і розныя значэнні могуць уключацца ў розныя СДД. Напрыклад, у семантычнай структуры рускага дзеяслова *дозвониться* маюцца два значэнні, кожнае з якіх суадносіцца з пэўным СДД: ‘звоня, добіцца ответа’ (камплетыўны падтып спецыяльна-выніковых СДД), ‘долго звоня, навлець неприятности’ (інтэнсіўны падтып спецыяльна-выніковых СДД). У беларускай мове дзеяслоў *дазваніцца* (разм.) мае адно значэнне ‘звонячы, атрымаць адказ на званок’ і адносіцца да камплетыўнага падтыпу спецыяльна-выніковых СДД.

Для аналізу дзеясловаў розных СДД выкарыстаны комплексны падыход, у аснову якога пакладзена адзіная сістэма класіфікацыі значэнняў характарызаваных і нехарактарызаваных СДД. Такая класіфікацыя дазволіла выявіць значэнні СДД невытворных і вытворных дзеясловаў (гл. табліцу 1.1), улічыць разнастайнасць дзеяслоўнай семантыкі пры ўключэнні розных значэнняў у СДД, скласці іерархію значэнняў СДД, разгледзець механізм узаемаадносін апошніх.

Трэба адзначыць, што следам за Н.С. Авілавай у дысертцыі адрозніваюцца наступныя тыпы СДД: тэмпаральныя, колькасныя і спецыяльна-выніковыя з характэрнымі для кожнага падтыпамі і разнавіднасцямі. Значэнні названых тыпаў СДД знаходзяцца ў адносінах складанага ўзаемадзеяння і ўзаемаперасячэння, таму іх іерархічнае ўпарадкаванне праводзіцца з дапамогай семантычных дыферэнцыяльных прыкмет. Вынікі такога апісання адлюстроўвае агульная для беларускай і рускай моў схема, на якой паказана ўзаемасувязь значэнняў СДД на ўзроўні лексічнага значэння. У беларускай і рускай мовах ўзаемасувязь выяўлена паміж пэўнымі тэмпаральнымі і спецыяльна-выніковымі СДД, а таксама асобнымі падтыпамі спецыяльна-выніковых СДД.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

працэсы розніцца: у супастаўляемых мовах маюцца індывідуальныя словаўтваральныя фарманты рэалізацыі значэнняў СДД, назіраецца частковае несупадзенне ступеней дэрывацыі суадносных словаўтваральных тыпаў [5, 6].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Асноўныя навуковыя палажэнні дысертацыйнага даследавання рэкамендуюцца для выкарыстання пры падрыхтоўцы навуковых прац па тэарэтычных пытаннях узаема сувязей розных узроўняў моўнай сістэмы і дзеяслоўнага словаўтварэння, для выяўлення напрамкаў развіцця словаўтваральных сістэм дзвюх блізкароднасных моў.

Асноўныя вынікі і матэрыялы даследавання могуць выкарыстоўвацца пры стварэнні перакладных гнездавых словаўтваральных слоўнікаў; пры падрыхтоўцы адпаведных раздзелаў супастаўляльных граматык беларускай і рускай моў; у практыцы выкладання беларускай і рускай моў; пры стварэнні падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі адлюстраваны ў наступных публікацыях:

Артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях

1. Кавалёнак, С.В. Спосабы дзеяслоўнага дзеяння: да праблемы іерархічнай класіфікацыі / С.В. Кавалёнак // Беларуская лінгвістыка / рэдкал.: А.А. Лукашанец (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2006. – Вып. 57. – С. 108–116.

2. Кавалёнак, С.В. Узаема сувязь значэнняў спосабаў дзеяслоўнага дзеяння са значэннямі пераходнасці і зваротнасці / С.В. Кавалёнак // Беларуская лінгвістыка / рэдкал.: А.А. Лукашанец (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2006. – Вып. 58. – С. 103–111.

3. Кавалёнак, С.В. Значэнні спосабаў дзеяслоўнага дзеяння і трывалыя ўласцівасці дзеясловаў / С.В. Кавалёнак // Вестник МГЛУ. Сер. 1, Филология. – 2006. – № 4 (24). – С. 192–198.

Артыкул у зборніку навуковых прац

4. Кавалёнак, С.В. Граматыкалізаванасць спосабаў дзеяслоўнага дзеяння ў беларускай і рускай мовах / С.В. Кавалёнак // Acta albaruthenica, rossica, polonica: VII Міжнар. навук. канф. “Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

мовознаўства, літаратуразнаўства, культуралогія”: зб. навук. арт. / Віцеб. дзярж. ун-т, Беларус. рэсп. фонд фундам. даслед., Ін-т пол. у Мінску; пад аг. рэд. Г.М. Мезенка. – Віцебск, 2006. – С. 138–140.

Матэрыялы і тэзісы навуковых канферэнцый

5. Ковалёнок, С.В. Сопоставительное исследование комплексных единиц словообразования близкородственных языков / С.В. Ковалёнок // Национально-культурный компонент в тексте и языке: материалы III Междунар. науч. конф. под эгидой МАПРЯЛ, Минск, 7–9 апр. 2005 г.: в 3 ч. / Минск. гос. лингв. ун-т, Беларус. гос. ун-т, Беларус. рэсп. фонд фундам. исслед.; редкол.: А.В. Зубов [и др.]. – Минск, 2005. – Ч. 2. – С. 208–210.

6. Кавалёнак, С.В. Структура словаўтваральных ланцужкоў дзеясловаў *ехаць/ехать* у беларускай і рускай мовах / С.В. Кавалёнак // Е.Ф. Карский и современное языкознание: материалы X Междунар. Карских чтений, Гродно, 16–17 мая 2005 г.: в 2 ч. / Гродн. гос. ун-т; редкол.: М.И. Конюшкевич [и др.]. – Гродно, 2005. – Ч. 1. – С. 254–258.

7. Кавалёнак, С.В. Комплексны падыход да вызначэння спосабаў дзеяслоўнага дзеяння / С.В. Кавалёнак // Пісьменнік – Мова – Стыль: матэрыялы III Міжнар. навук. канф., Мінск, 29–30 верас. 2005 г. / Беларус. дзярж. ун-т; адк. рэд. М.Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск, 2006. – С. 101–103.

8. Кавалёнак, С.В. Акцыянальная валентнасць лакатыўных прэфіксаў і межы іх рэалізацыі / С.В. Кавалёнак // Функцыянальныя аспекты словаўтварэння: тэз. IX Міжнар. канф. Камісіі па славянскаму словаўтварэнню пры Міжнар. камітэце славістаў, Мінск, 9–14 кастр. 2006 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовознаўства; адк. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск, 2006. – С. 64–66.

9. Кавалёнак, С.В. Акцыянальная валентнасць лакатыўных прэфіксаў і межы іх рэалізацыі / С.В. Кавалёнак // Функцыянальныя аспекты словаўтварэння: даклады IX Міжнар. канф. Камісіі па славянскаму словаўтварэнню пры Міжнар. камітэце славістаў, Мінск, 9–14 кастр. 2006 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовознаўства; навук. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск, 2006. – С. 85–91.

10. Кавалёнак, С.В. Узаемасувязь значэнняў спосабаў дзеяслоўнага дзеяння і кратнасці/някратнасці ў дзеясловах руху і перамяшчэння / С.В. Кавалёнак // Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы V Міжнар. навук. канф. (да 80-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 16–17 лістап. 2006 г. / Беларус. дзярж. ун-т; у аўт. рэдакцыі. – Мінск, 2007. – С. 421–423.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

РЭЗЮМЕ

Кавалёнак Святлана Віктараўна

Спосабы дзеяслоўнага дзеяння і дзеяслоўнае словаўтварэнне ў беларускай і рускай мовах

Ключавыя словы: дзеясловы руху і перамяшчэння, спосабы дзеяслоўнага дзеяння, лексіка-граматычная катэгорыя, трыванне, пераходнасць/непераходнасць, зваротнасць/незваротнасць, кратнасць/някратнасць, граматычная мадэль, матрыца, словаўтваральнае гняздо, словаўтваральнае значэнне, словаўтваральны фармант, словаўтваральны тып, ступень дэрывацыі.

Мэта даследавання – лексіка-граматычная і словаўтваральная характарыстыка значэнняў СДД у беларускай і рускай мовах (на матэрыяле бінарных дзеяловаў руху і перамяшчэння). **Аб’ект даследавання** – бінарныя дзеясловы руху і перамяшчэння і іх дзеяслоўныя дэрываты ў беларускай і рускай мовах. **Прадмет даследавання** – аспекты ўзаемасувязі СДД і лексіка-граматычных катэгорый дзеяслова, а таксама суадноснасць словаўтваральных і акцыянсартных значэнняў. **Метады даследавання:** апісальны, алгебраічны і параўнальны метады, прыёмы кампанентнага і словаўтваральнага аналізу, элементы колькаснага падліку, метады мадэліравання.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што праца з’яўляецца комплексным даследаваннем спосабаў дзеяслоўнага дзеяння ў блізкароднасных беларускай і рускай мовах. У дысертацыі прадстаўлена сістэмная класіфікацыя спосабаў дзеяслоўнага дзеяння, даследаваны механізм іх узаемасувязі на ўзроўні лекічнага і словаўтваральнага значэнняў, выяўлены заканамернасці рэалізацыі значэнняў СДД з улікам рэлевантных лексіка-граматычных катэгорый дзеяслова. На матэрыяле бінарных дзеяловаў руху і перамяшчэння з неабходнай паўнатай у супастаўляльным плане было апісана словаўтварэнне дзеяловаў розных СДД: удакладнены словаўтваральныя тыпы з улікам здольнасці словаўтваральных афіксаў выражаць пэўныя значэнні СДД. Выкарыстанне матэматычных інструментаў у даследаванні дазволіла больш паслядоўна выявіць глыбінныя падабенства і адрозненні ў блізкароднасных мовах.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны пры далейшай распрацоўцы тэарэтычных пытанняў узаемасувязей розных узроўняў моўнай сістэмы, дзеяслоўнага словаўтварэння, для выяўлення напрамкаў развіцця словаўтваральных сістэм дзвюх блізкароднасных моў. Матэрыялы даследавання могуць прымяняцца пры стварэнні перакладных гнездавых словаўтваральных слоўнікаў, у практыцы выкладання рускай і беларускай моў, пры падрыхтоўцы адпаведных раздзелаў супастаўляльных граматык беларускай і рускай моў.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

РЕЗЮМЕ

Ковалёнок Светлана Викторовна

Способы глагольного действия и глагольное словообразование в белорусском и русском языках

Ключевые слова: глаголы движения и перемещения, способы глагольного действия, лексико-грамматическая категория, вид, переходности/непереходность, возвратности/невозвратность, кратность/некратность, грамматическая модель, матрица, словообразовательное гнездо, словообразовательное значение, словообразовательный формант, словообразовательный тип, ступень деривации.

Цель исследования – лексико-грамматическая и словообразовательная характеристика значений СГД в белорусском и русском языках (на материале бинарных глаголов движения и перемещения). **Объект исследования** – бинарные глаголы движения и перемещения и их дериваты в белорусском и русском языках. **Предмет исследования** – аспекты взаимосвязи СГД и лексико-грамматических категорий глагола, соотношение словообразовательных и акционсартных значений. **Методы исследования:** описательный, алгебраический и сравнительный методы, приёмы компонентного и словообразовательного анализов, элементы количественного подсчёта, метод моделирования.

Научная новизна и значимость полученных результатов. Работа является комплексным исследованием СГД в близкородственных белорусском и русском языках. В диссертации представлена системная классификация значений СГД, исследован механизм их взаимосвязи на уровне лексического и словообразовательного значений, определены закономерности реализации значений СГД с учётом релевантных лексико-грамматических категорий глагола. На материале бинарных глаголов движения и перемещения в сопоставительном плане описаны словообразовательные типы с учётом способности словообразовательных аффиксов выражать определённые значения СГД. Глубинные сходства и отличия в близкородственных языках были определены с помощью математических инструментов.

Практическая значимость полученных результатов. Результаты исследования могут использоваться для дальнейшей разработки теоретических вопросов взаимосвязи разных уровней языковой системы, глагольного словообразования, определения путей развития словообразовательных систем близкородственных языков. Материалы исследования будут полезны при подготовке переводных гнездовых словообразовательных словарей, в практике обучения белорусскому и русскому языкам, при подготовке соответствующих разделов сопоставительных грамматик белорусского и русского языков.

ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ

SUMMARY

Kavalionak Sviatlana

Verb action mode and verb word formation in the Belarussian and Russian languages

Key words: verb of motion, verb action mode, lexical grammatical category, aspect, transitivity/ intransitivity, reflexivity/ inreflexivity, determinativity/ indeterminativity, grammatical model, matrix, word-formation family of word, word-formation meaning, word-formation formant, word-formation type, level of derivation.

The aim of the research is to design lexical-grammatical and derivational characteristics for the meanings of verb action mode in Belarussian and Russian languages (on the materials of binary verbs of motion). **Methods** applied in the research are the following: descriptive method, algebraical method, comparative method, elements of componental and derivational analysis, quantitative calculation, the method of modelling. **The object of the research** is the binary verbs of motion and their verbal derivatives in Belarussian and Russian languages. **The subject of the research** is aspects of correlation both between VAM and lexical-grammatical categories of verb and VAM and word-formation meanings.

The scientific novelty of the dissertation is that the latter is a complex research of verb action modes in close Belarussian and Russian languages. The thesis presents a systematized classification of VAM meaning, research on their correlation mechanism at the level of lexical and word-formation meanings, and determines regularity of VAM meaning realization with account of relevant lexical and grammar verb categories. The word-formation of verbs of different VAM was described on the material on verbs of motion with necessary completeness in the comparison aspect that is word-formation types with the regard for the word-formation ability to express some meanings of VAM are specified. The application of mathematical tools in the research allowed to determine deep similarities and differences in close languages more successively.

The practical value of the research. The results of the research can be applied for the further working up of theoretical problems for intercommunication between different levels of language system, verb word-formation, for the determining ways of development for word-formation system of two close languages. Materials of the research are in a good stead for constructing word-formation family of word dictionaries, for the practice of teaching Russian and Belarussian languages as foreign ones, for the constitution of corresponding sections of Belarussian and Russian languages comparison.

